

SOCI@LL
whole school social labs

Zestaw narzędzi dla nauczycielek i nauczycieli

Wskazówki do autorefleksji

<http://wholeschoolsociallabs.eu>

Opracowanie merytoryczne:

Malina Baranowska-Janusz,
Agnieszka Kozakoszczak,
Małgorzata Leszko

w oparciu o koncepcję biblioteki
wielokulturowej, opracowanej przez
Maję Branę i Dominikę Cieślukowską

CZĘŚĆ I
PRZYGOTOWANIE GRUNTU
ASPEKTY SZKOŁY
WŁĄCZAJĄCEJ

1. PRZYGOTOWANIE GRUNTU: ASPEKTY SZKOŁY WŁĄCZAJĄCEJ

1.1. Czym jest włączanie?

Wyobraź sobie grę w kręgle. W pierwszej rundzie mniej doświadczony gracz często kończy z układem kręgli zwanym „splitem”, kiedy to celuje w środek kręgli i nie strąca ostatnich kręgli po obu stronach toru. W takim układzie strącenie krańcowych kręgli w kolejnym rzucie jest praktycznie niemożliwe i wymaga niezwyklej umiejętności lub cudu. Jak więc strącić wszystkie kręgle? Rozwiązanie doświadczonych graczy jest proste: nie celuj w środek (tam, gdzie kręgle łatwo strącić) – celuj w te, które najtrudniej strącić. Dzięki temu jesteśmy w stanie strącić wszystkie kręgle.

Porównanie edukacji do kręgli wykorzystała Shelly More z Uniwersytetu Brytyjskiego w Vancouver¹. Mówi, że edukację powinno postrzegać się jako strategię, która zezwala graczom na strącenie wszystkich kręgli, czyli na dotarcie do wszystkich uczestników gry – uczniów. Ale jak to zrobić? Zamiast budować system edukacji wokół większości dzieci (tzw. dzieci bez szczególnych potrzeb edukacyjnych), a następnie dostosowywać go do potrzeb osób, które potrzebują więcej wsparcia (migranci, dzieci z niepełnosprawnościami, z niższych klas społecznych, uczniowie LGBT itd.), Shelly proponuje stworzenie szkoły dla osób z krańców toru, gdyż tym sposobem będzie ona odpowiednia dla wszystkich. Nasze metody, sposoby komunikacji, prezentacji, rozwiązania funkcjonalne powinny być skierowane do mniejszości, gdyż zazwyczaj te metody będą się sprawdzać w przypadku wszystkich uczniów, również przedstawicieli większości.

Przykłady:

- wykorzystywanie zdjęć lub prostszych sformułowań pomaga osobom uczącym się języka (np. migrantom), ale również wszystkim innym uczniom poprzez wykorzystanie dodatkowego kanału komunikacji oraz uproszczenie języka ;
- tworzenie klasowych zwyczajów pomaga dzieciom, które potrzebują przewidywalności (np. osobom ze spektrum autyzmu), jednak korzystają z tego wszystkie dzieci, gdyż daje im to poczucie bezpieczeństwa.

Są to rozwiązania dobre dla wszystkich, chociaż wymagają innego spojrzenia na główną grupę odbiorców szkoły oraz tego, kto powinien się dopasować.

W skrócie możemy powiedzieć, że szkoła włączająca to taka, która **zauważa różnorodność**, czyli różnice i podobieństwa pomiędzy grupami i jednostkami, a także **aktywnie z nimi pracuje**. Środowisko szkolne (zwłaszcza w szkołach publicznych) jest samo w sobie różnorodne i sprzyja włączaniu, gdyż jego założeniem jest otwartość i uniwersalność. Ułatwia spotkania różnych środowisk, kultur, osób z różnych klas społecznych, odgrywających różne role, mających różne doświadczenia i możliwości. Dlatego też wydaje się naturalne, że szkoła jako instytucja dostępna dla wszystkich powinna zająć się problemem integracji

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=RYtUIU8MjIY>

z formalnego punktu widzenia, ale również przełożyć rozwiązania formalne na praktyki dnia codziennego umożliwiające każdemu uczniowi pełne uczestnictwo w życiu szkolnym.

Szkoła powinna przeprowadzić analizę społeczności szkolnej i zidentyfikować grupy mniejszościowe (kulturowe, etniczne, religijne itd.) oraz grupy uczniów, którzy mogą mieć problemy lub mniejszy dostęp do pełnego udziału w życiu szkolnym i wesprzeć ich w tym.

1.2. Włączanie w praktyce

Należy wziąć pod uwagę cztery filary, które zwykle charakteryzują otwarte i włączające szkoły.

Rycina 1 – Cztery filary otwartej i włączającej szkoły.

W niniejszym zestawie narzędzi przedstawiamy model włączającej szkoły opartej na czterech filarach: widoczności, wzmacniania, włączania i współpracy (początkowo był to model biblioteki wielokulturowej stworzonej przez Maję Brankę i Dominikę Cieślukowską²). Ważne jest, aby zrozumieć, że jest to tylko jeden z możliwych modeli i inne również mogą być przydatne w zależności od sytuacji w szkole i wokół niej.

Opisane poniżej filary nawzajem się uzupełniają, co oznacza, że należy je traktować jako ważne w tym samym stopniu. Autorki zalecają podejście holistyczne. *Cztery filary można porównać do nóg stołu. Stół może*

² Branka, M & Cieślukowska, D. (2015). Wielokulturowa biblioteka. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego
 Dostępne na stronie: http://www.biblioteki.org/dam/jcr:26a59cbe-0f54-4eaa-9ba4-e863890a1027/MULTICULTURAL_LIBRARY_www.pdf

stać stabilnie tylko wtedy, gdy ma wszystkie cztery nogi. Jeśli jedna noga jest krótsza lub nie ma jej wcale, nie osiągniemy sukcesu. Dlatego też, jeśli chcemy stworzyć szkołę w pełni włączającą, musimy usprawnić działanie wszystkich czterech filarów.

FILAR 1: WIDOCZNOŚĆ

Widoczność oznacza **zauważenie i podkreślenie obecności danej grupy w środowisku szkolnym**. Można ją odzwierciedlać w odpowiednim przedstawieniu mniejszości oraz ich punktów widzenia w szkolnym programie nauczania (czyje opowiadania czytamy w podręcznikach, jakie robimy projekty, jakie omawiamy wiersze?), przestrzeni szkolnej (kogo przedstawiamy w szkole i wokół niej), wydarzeniach w szkole (czy dostrzegamy i obchodzimy wydarzenia związane z tożsamością uczniów np. poprzez organizację różnych świąt religijnych lub dni wiedzy na temat pewnych kwestii np. dnia wiedzy o transseksualizmie itd.).

Widoczność uwzględnia również aktywności związane z edukacją na temat problemów mniejszości – w Polsce oznacza to, że Polacy będą uczyli się o innych grupach, ich kulturach i codziennym życiu. Należy podkreślić, że głównym założeniem tego filaru jest docenianie różnorodności oraz stworzenie bezpiecznych warunków do kultywowania, praktykowania i prezentowania własnej kultury, języka, religii i innych ważnych aspektów swojej tożsamości. W związku z tym te grupy powinny stać się widoczne dla całej społeczności, a szkoły powinny być również miejscem, w którym można uczyć się o tych kulturach, języku czy religii, bez względu na to, czy jesteśmy przedstawicielami tej grupy czy większości. Ważne jest również to, aby nie traktować po macoszemu grup mniejszościowych, skupiając się na jednorazowych wydarzeniach kulturalnych (np. wieczór kultury wietnamskiej) i nie bagatelizować problemu.

Przykłady:

- Szkoła dostrzega i obchodzi święta ważne dla wszystkich uczniów i pracowników np. nie tylko święta związane z religią grupy dominującej i święta lokalne, ale również dni nawiązujące do grup mniejszościowych (dzień wiedzy o autyzmie, LGBT) itd.
- Nauczyciele podczas lekcji powinni uwzględniać różne punkty widzenia, a więc nie tylko grupy większościowej, np. omawiając powstanie Chmielnickiego należy uwzględnić również perspektywę ukraińską; w szkolnej gazetce powinna znaleźć się sekcja stworzona przez konkretną grupę migrantów na tematy, które ich interesują lub, na które chcą przedstawić swoją opinię.
- W klasie nauczyciele mogą przedstawić sylwetki znanych kobiet nauki, ważnych Polaków pochodzących z różnych kultur oraz innych autorytetów.
- Uczniowie pochodzenia romskiego mogą zorganizować wieczór poezji romskiej, na który zostaną zaproszeni wszyscy uczniowie.

FILAR 2: WZMOCNIENIE

Wzmocnienie oznacza dostosowanie podejścia, które, w rezultacie, wzmocni kompetencje, poczucie własnej skuteczności oraz wartości wszystkich uczniów, w tym grup mniejszościowych. Filar wzmocnienia należy uwzględnić w codziennym programie szkolnym, jednak wymaga on też zastosowania konkretnych ćwiczeń stworzonych dla uczniów zagrożonych wykluczeniem i to właśnie oni powinni je PRZEPROWADZAĆ.

Głównym założeniem ćwiczeń wzmacniających jest podniesienie kompetencji i zwiększenie widoczności grup mniejszościowych. W kontekście szkoły wzmocnienie oznacza również zorganizowanie młodzieży przestrzeni do działania i podejmowania decyzji o sobie i swojej społeczności.

Przykłady:

- Każdy uczeń ma możliwość wprowadzenia zmian w szkole/klasie, a ich pomysły nie są po prostu odrzucane i klasyfikowane jako „nierealne” lub „niepoważne”.
- Informacja zwrotna przekazywana jest w taki sposób, aby pomóc WSZYSTKIM uczniom zidentyfikować własne mocne strony, a nie jedynie obszary, nad którymi muszą pracować. Chodzi o motywowanie a nie ocenianie.
- Przykłady dyskryminacji nie są pozostawiane bez odpowiedzi. Szkoła/Nauczyciel aktywnie przeciwdziała dyskryminacji, organizując zajęcia na ten temat, tworząc przepisy/zasady w klasie itd.
- Szkoła oferuje lekcje ukraińskiego dla osób dwujęzycznych chcących doskonalić swój język.

FILAR 3: WŁĄCZANIE

Włączanie jest rozumiane jako wzięcie pod uwagę perspektywy różnorodnych grup w aktywnościach szkolnych na wszelkich możliwych poziomach funkcjonowania placówki. Zastanawianie się nad włączeniem i zaangażowaniem (umożliwieniem udziału) wszystkich uczniów i członków szkolnej społeczności powinno być codzienną praktyką włączającej szkoły. Jako że misją systemu szkół publicznych jest zagwarantowanie wszystkim dzieciom z danego miasta lub społeczności dostępu do edukacji, włączanie oznacza, między innymi, że metody, otoczenie oraz kultura pracy zostaną zweryfikowane i dostosowane do potrzeb wszystkich dzieci.

Przykłady:

- Nauczyciele korzystają z różnych metod nauczania, podają różne przykłady i prezentują materiał różnorodnie, aby dotrzeć do różnorodnych uczniów.
- Decyzje w szkole (również na poziomie personelu) biorą pod uwagę głos większości oraz mniejszości. Wszyscy członkowie społeczności mogą wyrazić swoje uczucia i poglądy na temat decyzji, które mają na nich wpływ.
- Nacisk kładziony jest na tworzenie zespołu i społeczności np. każdy nowy uczeń ma swojego opiekuna, a nauczyciele wplatają w lekcje ćwiczenia zapoznawcze.
- W szkolnej kafeerii/stołówce dostępne są różne posiłki dla uczniów z różnymi potrzebami żywieniowymi (alergie, ograniczenia religijne itd.) lub, jeśli podawany jest tylko jeden rodzaj posiłków, dostosowywany on jest do potrzeb grup mniejszościowych (np. wegetarian/wegan).

FILAR 4: WSPÓŁPRACA

Definiujemy współpracę głównie jako wspomaganie grup mniejszościowych w celu uznania i poszanowania ich inności. Oznacza to stosowanie podejścia „pracujemy z grupą nad włączaniem”, a nie podejścia „działamy, aby włączyć grupy mniejszościowe” (integracja). W praktyce współpraca na rzecz włączania oznacza, między innymi, analizę potrzeb oraz wyznaczanie celów i działań wspólnie z daną grupą (zamiast DLA danej grupy), a także konsultowanie ważnych decyzji ze wszystkimi zaangażowanymi osobami i aktywny ich udział. Często oznacza to nie tylko zaangażowanie przedstawicieli mniejszości, lecz również ekspertów, którzy mogą być ich rzecznikami.

Przykłady:

- Dyrekcja szkoły wspiera współpracę nauczycieli z organizacjami eksperckimi działającymi w obszarze różnorodności (zaprasza ich do przeprowadzenia warsztatów, uczestnictwa w dniach szkoły i piknikach).
- Przed podjęciem ważnych decyzji (np. dotyczących szkolnych wycieczek, przepisów, stołówki szkolnej) nauczyciele lub zarząd szkoły konsultują rozwiązania ze wszystkimi rodzicami, dbając szczególnie, by grupy mniejszościowe mogły wyrazić swoje zdanie.
- Szkoła stara się nawiązać dobre relacje z rodzicami, na przykład, nauczyciele organizują zebrania z rodzicami w sposób włączający, zezwalając rodzicom na podzielenie się swoimi opiniami, pomysłami, wspierając wzajemne zrozumienie.

1.3. Fakty i mity na temat włączania

Analizę problemu włączania zaczniemy od rozprawienia się z mitami i nieporozumieniami dotyczącymi tego zjawiska.

MIT 1: WSZYSCY JESTEŚMY TACY SAMI

Wiele społeczności uważa, że problem włączania nie dotyczy krajów „homogenicznych” o małej różnorodności. Istnieje kilka powodów, dla których jest to stwierdzenie problematyczne. Po pierwsze różnorodność jest spotykana w każdej społeczności, również w tych uważanych za homogeniczne. Ignorując te różnice, negujemy istnienie kultur, potrzeb i wkładu mniejszości, które nie są uznawane przez ogół społeczeństwa, co w rezultacie wpływa na nie negatywnie. Także różnorodność wewnątrz grupy nie jest uważana za wystarczająco ważną, aby zasłużyć na zmiany systemowe. W związku z tym włączanie jest kojarzone z wielokulturowością, migracją i innymi widocznymi mniejszościami, gdyż różnice wywodzące się z różnorodności etnicznej/kulturowej są bardziej oczywiste niż różnice między osobami pochodzącymi z tej samej grupy etnicznej, jednak o innych umiejętnościach, tradycjach czy potrzebach.

Jednocześnie wyniki badań dotyczących dyskryminacji w europejskich szkołach pokazują, że czynnikiem wyzwalającym największy poziom dyskryminacji jest niższy status społeczno-ekonomiczny. Tę różnicę spotykamy nawet w najbardziej homogenicznej grupie. Brak działań systemowych na rzecz włączania uczniów z mniej zamożnych rodzin i długoterminowe działania mające na celu zmniejszenie nierówności ekonomicznych skutkuje prześladowaniami, wykluczeniem społecznym, stygmatyzacją, którą często

dostrzega się w błahych sytuacjach, jak, np. niemożność wyjazdu na szkolną wycieczkę lub zakupu materiałów szkolnych.

MIT 2: WŁĄCZANIE/INTEGRACJA = ASYMLACJA

Często czytamy o włączaniu bądź integracji społecznej, a nawet „dobrych praktykach” związanych z tą kwestią, które w rzeczywistości bardziej opisują proces **asymilacji lub unifikacji**. Asymilacja to podejście, które skupia się na dostosowaniu się do norm społecznych/grupowych przez jednostki lub mniejszości, które chcą być zaakceptowane przez szerszą grupę. Adaptacja taka jest postrzegana jako upodobnianie się do grupy w jak największym stopniu: odstępianie od własnych zwyczajów, norm, wartości i wmieszanie się w nową kulturę (narodową, szkolną lub nowej firmy). W takim rozumieniu asymilacja nie może być synonimem włączania lub integracji, które biorą pod uwagę różnorodność i ją doceniają. Integracja i włączanie zakładają pracę obu stron: zarówno osoba dołączająca do grupy jak i sama grupa powinny brać udział w procesie integracji, być otwarte na zmiany, uczyć się i dostosowywać do nowej sytuacji.

MIT 3: WŁĄCZANIE TO ODPOWIEDZIALNOŚĆ OSÓB, KTÓRE CZUJĄ SIĘ WYKLUCZONE

Nie ma nic bardziej błędnego niż założenie, że włączanie jest jedynie problemem osób, które są w pewnym sensie wykluczone. Niestety mit ten jest samospełniającą się przepowiednią i wiele organizacji, które walczą o włączanie i integrację społeczną tworzą przedstawiciele mniejszości. W Polsce najbardziej aktywnymi działaczami antydyskryminacyjnymi są ruchy LGBT+ oraz organizacje wspierające uchodźców i osoby ubiegające się o azyl. Jest to dobry znak, gdy mniejszości walczą o swoje prawa i wyrażają własne opinie, jednak bez wsparcia systemu ich cele nie zostaną osiągnięte. Dzieje się tak, gdy większość nie dostrzega potencjalnych korzyści wynikających ze współpracy z mniejszościami. Jako że system jest stworzony, aby zaspokoić potrzeby większości, praca polegająca na wspieraniu mniejszości wykonywana jest przez społeczność z ograniczonymi lub nieodpowiednimi zasobami, które często skupiają się na konkretnych problemach (np. migracja, gender itd.), a nie na szerszym podejściu do włączania.

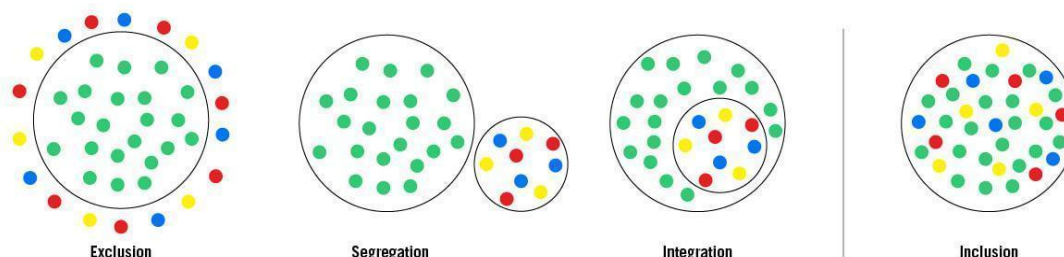
MIT 4: CO Z OCZU, TO I Z SERCA

To powiedzenie dobrze odzwierciedla podejście do tematu w wielu instytucjach. Przyzwyczailiśmy się do tego, że mniejszości są mniej widoczne w przestrzeni publicznej (gdyż istnieje wiele ograniczeń związanych ich z udziałem w pewnych wydarzeniach), co staje się podstawą do rozważań, czy warto podejmować wysiłki mające na celu ich pełne zaangażowanie. W rezultacie społeczny udział wszystkich jednostek nie jest celem oczywistym, a ich potrzeby nie są brane pod uwagę. Jednym z przykładów może być podejście do osób niepełnosprawnych w systemie edukacji. Wiele szkół integracyjnych w Polsce przyjmuje jedynie uczniów z niepełnosprawnościami umysłowymi, gdyż budynki szkoły nie są przystosowane do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich (rampy/windy) itd. Jednak brak uczniów z niepełnosprawnościami oznacza, że nie ma zewnętrznego nacisku („brak potrzeby”) do stworzenia bardziej włączającego otoczenia w szkole.

MIT 5: WŁĄCZANIE I INTEGRACJA

Obie koncepcje są podobne i często stosuje się te terminy naprzemiennie, jednak należy zwrócić uwagę na ważną różnicę. Włączanie oznacza „angażowanie różnych elementów w większą całość”, a integracja oznacza „tworzenie części w całości”. Różnicę bardzo dobrze przedstawiają poniższe ilustracje.

Rycina 2 – Czym jest włączanie? Od prawej: wykluczenie, segregacja, integracja, inkluzja

Źródło: <https://www.inclusionontario.ca/what-is-inclusion.html>

W kontekście edukacji, najprościej mówiąc, włączanie to proces, w którym szkoła, jako różnorodna i stale zmieniająca się społeczność, stara się pozostać otwarta na wszystkich członków społeczności. Powinna, posługując się rozwiązaniami instytucjonalnymi, różnymi metodami i sposobami nauczania, rozwijając kodeks równego traktowania, starać się angażować wszystkich uczestników w proces współtworzenia. Integracja jest pewnym rodzajem włączania różnych grup i ich współistnienia bez widocznego zaangażowania oraz interakcji pomiędzy tymi grupami.

Dobłą analogią, która pomoże zrozumieć tę różnicę, są również pojęcia wielokulturowości i interkulturowości. Możemy opisać społeczeństwo jako wielokulturowe, jeśli ludzie wywodzący się z różnych kultur mieszkają obok siebie, ale stopień ich włączenia i integracji różni się. Powiemy jednak, że rodzina jest interkulturowa, jeśli zwyczaje kulturowe zakorzenione w różnych środowiskach kulturowych są traktowane jako równie ważne i wpływają na siebie, aby stworzyć nową tożsamość.

MIT 6: SZKOŁA POWINNA SKUPIAĆ SIĘ NA UCZENIU ORAZ PRZEDMIOTACH SZKOLNYCH, A NIE KSZTAŁTOWANIU POSTAW WOBEC RÓŻNORODNOŚCI

To bardzo głęboko zakorzeniony mit wśród wielu pedagogów, rodziców i innych członków społeczności szkolnej. Jako że edukacja włączająca jest związana z różnorodnością i tożsamością, może doprowadzić do sporów i kontrowersji. Dlatego też czasem staramy się unikać kontrowersyjnych tematów, skupiając się tylko na przedmiotach akademickich. Takie podejście jest jednak problematyczne z kilku różnych powodów. Po pierwsze wyrównywanie poziomu dla wszystkich uczniów poprzez zapewnienie bardziej włączającego otoczenia szkolnego JEST związane z nauczaniem: dla uczniów potrzebujących różnych form pomocy w nauczaniu lub tych nieakceptowanych przez rówieśników włączanie oznacza lepsze wyniki w nauce. Po drugie uczniowie nie chodzą do szkoły tylko po to, aby się uczyć – jest to również społeczność, której zadaniem jest równe traktowanie swoich członków oraz zapewnienie im dobrego samopoczucia. Jest to jedna z najważniejszych ról szkoły (często wynikająca ze zobowiązań prawnych, a nie coś, z czego uczeń lub nauczyciel może się „wypisać”).

Włączanie czy nie?

Czym jest, a czym nie jest włączanie? Działania promujące włączanie mogą wydawać się karkołomne ze względu na nieporozumienia dotyczące esencji procesu włączania. Czasem włączanie wydaje się niemożliwe, na przykład: czy mam wysłuchać wszystkich, zanim podejmę wspólną decyzję? Opinie i potrzeby ludzi będą się różnić, a spory ciągnąć bez końca. Oto krótkie podsumowanie, które obala niektóre „paraliżujące” stwierdzenia i pokazuje, co można zrobić, a czego nie robić, aby ułatwić proces włączania w szkole.

WŁĄCZANIE CZY NIE?		
TAK	NIE	WNIOSKI
Zaproszenie wszystkich pracowników szkoły (w tym pracowników administracyjnych) na spotkanie na temat przeciwdziałania nękanii w szkole	Zaproszenie wszystkich pracowników szkoły (w tym pracowników administracyjnych) na spotkanie na temat wyników w nauce uczniów	Nie każdy musi uczestniczyć we wszystkich przedsięwzięciach, aby szkołę nazwać włączającą. Należy angażować pewne osoby, gdy ich wiedza i doświadczenie może się przydać i, gdy czują, że mogą stanowić wartość dodaną
Tworzenie wspierającego środowiska dla nauczyciela, który boryka się z problemami osobistymi, poprzez zapewnienie mu czasu na działanie	Ochrona nauczycieli, którzy wciąż mają wyniki poniżej średniej, aby utrzymać pozytywny wizerunek i „dobłą atmosferę”	Włączająca dyrekcja nie zawsze oznacza dyrekcję popularną. Wsparcie należy zaoferować wszystkim bez względu na osobiste relacje. Czasem należy też podjąć trudne decyzje.
Wysłuchanie wszystkich uczniów i poinformowanie wszystkich o logicznej i rozważnej decyzji	Niekończące się poszukiwania konsensusu lub wieczne debaty zmierzające do marnego kompromisu z uczniami	W instytucji hierarchicznej proces włączania często oznacza zapewnienie wszystkim uczestnikom możliwości wyrażenia swojej opinii oraz branie odpowiedzialności za podejmowanie decyzji
Inicjowanie rozmowy z rodzicami na kontrowersyjny temat, w celu znalezienia rozwiązania opierającego się na odpowiedzialności zbiorowej	Beztroskie wysłuchiwanie opinii każdego i na każdy temat bez większego zaangażowania	Zarządzanie w sposób włączający oznacza, że chętnie wysłuchasz informacji zwrotnych i będziesz zachęcać do dzielenia się opiniami, jednak nie możesz za wszystko odpowiadać samodzielnie i powinieneś prosić o pomoc.

Rycina 3 – Włączanie czy nie?

Adaptacja z: Kramer, J. (2014). *Wow! What the difference. Diversity works*. Human Dimensions Publications

1.4. Zanim zaczniesz planowanie tygodnia SOCI@LL...

Uważamy, że przygotowanie prawdziwie włączającego Tygodnia SOCI@LL wymaga dogłębnego zrozumienia mechanizmów procesów społecznych, które mogą utrudnić proces włączania w praktyce. Przygotowaliśmy krótki przewodnik po tym temacie. To połączenie teorii z praktycznymi przykładami i wskazówkami.

Dlaczego włączanie w szkole jest ważne? Szkoła jest nie tylko częścią systemu edukacji, budynkiem lub programem nauczania. Szkoła to przede wszystkim ludzie, którzy w niej pracują i uczą się. Tak jak w przypadku każdej dużej grupy osób w środowisku szkolnym obecne są procesy wewnątrz- i międzygrupowe, mechanizmy grupowe oraz całe spektrum społecznie akceptowalnych/nieakceptowalnych zachowań. Jako że edukacja jest obowiązkowa i z zasady dostępna w Europie dla wszystkich dzieci, różnorodność grup oraz obecność różnych grup jest częstsza w szkołach publicznych niż w wielu innych przestrzeniach społecznych. Chociaż każda szkoła ma swoją specyficzną kulturę, to pewne mechanizmy są obecne w większości środowisk szkolnych.

Najważniejsze z nich w kontekście procesu włączania to **hierarchia, występowanie grup mniejszościowych i większościowych, dyskryminacja, normy i wartości**.

SOCJALIZACJA

Socjalizacja to ciągły proces, który trwa przez całe życie i składa się z dwóch etapów: **socjalizacji pierwotnej** i **socjalizacji wtórnej**.

Socjalizacja pierwotna pozwala ludziom zgromadzić podstawową wiedzę w okresie dzieciństwa, np. o istnieniu różnych języków, związkach, zasadach związanych ze spożywaniem posiłków. Z kolei **socjalizacja wtórna** pozwala ludziom lepiej się przystosować do znaczących zmian, które pojawią się w ich środowisku na przestrzeni lat.

Na obu etapach proces socjalizacji rozwija się we wczesnych interakcjach interpersonalnych. **Pośrednicy społeczni** są więc ważnymi osobami, do których się odnosimy w kwestiach socjokulturowych, które ułatwiają przyswajanie informacji z nimi związanych i na nie wpływają. Pośrednicy społeczni to m. in. rodzina, szkoła, rówieśnicy i media.

TOŻSAMOŚĆ

Zacznijmy od problemu TOŻSAMOŚCI, który zaprowadzi nas do mechanizmów międzygrupowych. Każdy z nas po zadaniu pytania „kim jestem?” odpowie na nie, nawiązując do dwóch rodzajów tożsamości: indywidualnej i grupowej. Indywidualna będzie zawierała cechy danej osoby: jestem wysoki/-a, lubię sport itd. Kolejna będzie się odnosić do członkostwa w grupie lub konkretnych ról: jestem córką, Polką, studentką, pracownicą itd. Tożsamość jest wyjątkowo ważna w kontekście pracy z grupą. Cechy tożsamościowe takie jak wiek, płeć, miejsce urodzenia, sprawność i niepełnosprawność są elementami tożsamości postrzeganymi jako wrodzone i niemożliwe do zmiany. Jednocześnie są ważnym czynnikiem wpływającym na hierarchię w społeczeństwie. Praca z tożsamością wymaga więc dużej świadomości i wrażliwości.

Problem ten jest jeszcze większy z tego względu, że mechanizmy międzygrupowe prowadzące do dyskryminacji są zakorzenione w tożsamości – opierają się na percepcji tego, co jest w grupie i poza nią oraz kategoryzacji nawiązującej do powyższych cech tożsamości.

Poniższa tabela pokazuje różnice w percepcji tego, co w grupie i poza nią.

MY (W GRUPIE)	ONI (POZA GRUPĄ)
Pozytywne cechy przypisywane grupie	Negatywne cechy przypisywane osobom poza grupą
Grupa podwyższa samoocenę i poziom satysfakcji	Wszystko znajdujące się poza grupą ma mniejszą wartość
Różnice w grupie są uznawane	Wszystko znajdujące się poza grupą jest homogeniczne
Negatywne zachowania są niezauważane i ignorowane	Negatywne zachowania są przejawiane i podkreślane

Rycina 4 – My i oni: teoria tożsamości społecznej.

Źródło: Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *Organizational identity: A reader*, 56-65.

GRUPY WIĘKSZOŚCIOWE I MNIEJSZOŚCIOWE

Kolejnym ważnym aspektem procesu włączania jest istnienie **grup większościowych i mniejszościowych**.

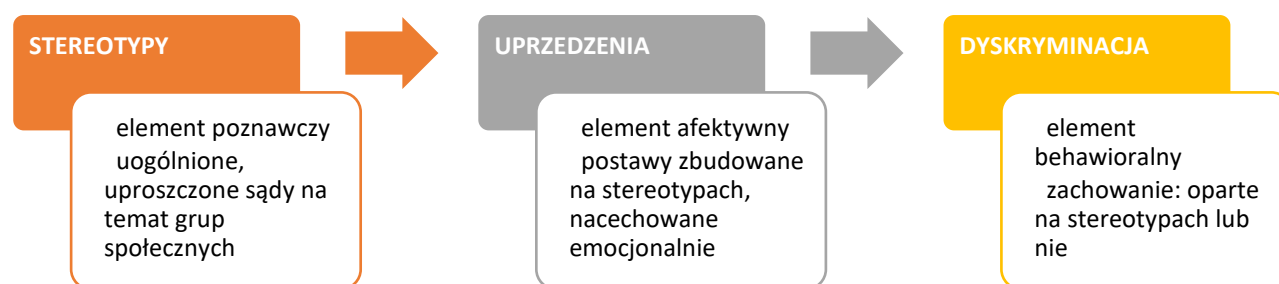
Ideałem współuczestniczenia w społeczeństwie jest pełne włączenie, czyli sytuacja, kiedy różnice są dostrzegane, lecz nie są podstawą do dyskryminacji. Jednak rzeczywistość w większości przypadków mija się z ideałem, gdyż w nowoczesnych społeczeństwach większość i mniejszość odnosi się nie tylko do obecności liczbowej pewnych grup, lecz również ich nierównego statusu. Stereotypy i uprzedzenia stanowią silną podstawę do wykluczenia, którego konsekwencją są dwa główne modele współistnienia mniejszości i większości.

WIĘKSZOŚĆ	MNIEJSZOŚĆ
Odnosi się do przewagi siły, nie liczby	Odnosi się do mniejszej siły, nie liczby
Wpływ i siła	Mniej siły i wpływu
Wyższy status społeczny	Niższy status społeczny
Dominacja	Opresja
Przywileje i reprezentacja	Zbyt mało przywilejów i reprezentacji
Osoby podejmujące decyzje	Marginalne znaczenie przy podejmowaniu decyzji

Rycina 5 – Większość i mniejszość.

Co się dzieje, gdy spotykamy kogoś, kto się od nas różni? Spotykając się z przedstawicielami spoza grupy, korzystamy z „wiedzy”, która jest łatwo dostępna, czyli stereotypów (które opierają się na ogólnych informacjach na temat danej grupy). Są one powiązane z uprzedzeniami (stereotyp + reakcja emocjonalna na konkretną grupę) oraz dyskryminacją (czyli nierówne traktowanie często związane z uprzedzeniem).

Pracując z grupą, warto jest znać stereotypy i uprzedzenia oraz dostrzegać zachowania dyskryminacyjne.

Rycina 6 – Stereotypy, uprzedzenia i dyskryminacja.

Źródło: Antydyskryminacja. Podręcznik trenerski, red. M. Branka, D. Cieślukowska,

Niszczycielskie włączanie

Termin „grupa mniejszościowa” nie odnosi się do rozmiaru grupy, lecz do sposobu, w jaki członkowie grup funkcjonują między sobą. Jeśli mamy do czynienia ze szkołą włączającą opartą na czterech filarach, to strategie, z których możemy skorzystać, aby utrzymać dominującą pozycję grupy większościowej, mogą być postrzegane jako niszczycielskie. Są to:

KLUCZOWE KONCEPCJE	
Podwójne standardy	Stosowanie surowszych kryteriów oceny działań członków grupy mniejszościowej: muszą robić więcej i lepiej, aby zostać ocenionymi w ten sam sposób, co członkowie grupy dominującej. W szkole można to dostrzec na przykładzie oceny zachowania chłopców i dziewcząt. Dziewczynki powinny być spokojne i ciche, więc spotykają się z większą krytyką, gdy zachowują się inaczej.
Obniżanie standardów	Obniżanie oczekiwań wobec członków grup mniejszościowych opierające się na założeniu, że nie uda im się sprostać wymaganiom, czego rezultatem jest mniej okazji do rozwoju i wyrównania poziomu umiejętności. W szkole można to dostrzec na przykładzie uczniów mających problemy w nauce, kiedy nauczyciele czasem nie wiedzą, jak pomóc uczniowi, który uczy się wolniej, a w konsekwencji obniżają wymagania i ograniczają postępy ucznia.
Stygmatyzacja	Wykluczanie ludzi ze względu na ich pewne cechy takie jak pochodzenie, płeć, religia itd. Jako że mniejszości są bardziej widoczne w społeczeństwie, to mogą doświadczać większej ekspozycji społecznej. Najbardziej oczywistym przykładem tej strategii są wyzwiska, jednak mogą to też być bolesne komentarze dotyczące wyglądu ucznia wypowiedziane przez osobę dorosłą w szkole.
Izolacja przestrzenna	Tworzenie osobnych przestrzeni dla członków grup mniejszościowych lub większościowych, często motywowane ich specyficznymi potrzebami (specjalne wymagania dotyczące przestrzeni, posiłków). Przykładem mogą być osobne klasy dla dzieci romskich w polskich szkołach oraz „autosegregacja” w szkolnych kafeteriach, gdzie uczniowie zwykle siadają w sposób odzwierciedlający i wzmacniający hierarchię grupową.
Tokenizm	Praktyka, w której starania na rzecz włączania osób z grup mniejszościowych są jedynie symboliczne, czynione w celu uniknięcia czy odparcia oskarżeń o dyskryminację. Sytuacja, w której struktury instytucjonalne są tworzone

	wyłącznie przez przedstawicieli grupy większościowej, a pojedynczy przedstawiciele grupy mniejszościowej są do nich włączani, jako rzekomy dowód na inkluzywność instytucji (np. zaproszenie do uczestnictwa w szkolnej debacie osoby z niepełnosprawnością i prowadzenie debaty w taki sposób, że osoba ta nie ma możliwości zabrania głosu w ważnej dla siebie sprawie).
Niedocenianie doświadczeń i wiedzy grup mniejszościowych	Traktowanie mniejszości jako przedmiotu analizy zamiast wzięcia pod uwagę opinii jej członków podczas podejmowania decyzji, postrzeganie mniejszości jako niezdolnych do reprezentowania własnych interesów i opisanie własnej sytuacji życiowej (np. konsultowanie strategicznych decyzji z „ekspertami” z grupy większościowej zamiast liderami i ekspertami mniejszościowymi). W szkole można to dostrzec na przykładzie „rozwiązywania” problemów uczniów z niepełnosprawnościami bez konsultacji z ich opiekunami.
Mikroagresja	Traktowanie protekcyjne (np. zwracanie się do nauczycielki w formalnym kontekście przy użyciu imienia lub pseudonimu zamiast imienia i nazwiska), ignorowanie problemów, tematów związanych z mniejszościami i nieprowadzenie publicznej dyskusji na te tematy (np. twierdzenie, że prawa społeczności LGBTQ w szkole nie są na tyle ważne, aby o nich rozmawiać na radzie pedagogicznej). Mikroagresja jest bardzo częsta i chociaż wygląda niewinnie i wydaje się, że łatwo można ją wyeliminować, to może być bardzo krzywdząca, jeśli się weźmie pod uwagę częstość jej występowania.

Rycina 7 – Kluczowe koncepcje.

NIEPIŚANE ZASADY

Zachowania dyskryminacyjne są prostsze lub trudniejsze do zidentyfikowania. Jeśli czytasz o nich i rozpoznajesz mechanizmy, które są obecne w twojej szkole, nie wiń się. W wielu przypadkach są one głęboko zakorzenione w systemie, którego jesteśmy częścią, w znormalizowany sposób, którego nie jesteśmy świadomi. Każdy system edukacyjny ma otwarty oficjalny program nauczania, ale również tak zwane **NIEPIŚANE ZASADY**. Co to oznacza?

W kontekście szkoły włączającej ważne jest rozważenie i uświadomienie sobie wielu zachowań i standardów szkoły, które są nieświadomie powielane i pielęgnowane za pośrednictwem niepisanych zasad. Zwykle są to trzy wymiary kultury szkolnej: **rytuały, role i normy**. Ale przede wszystkim są one związane z założeniami dotyczącymi związku szkoły z otoczeniem, relacjami międzyludzkimi, naturą uczniów, wiedzą i uczeniem się. To niepewny grunt, na którym zbudowano fundamenty szkoły włączającej.

PROGRAM JAWNY	PROGRAM UKRYTY
publiczny / jawny proces kształtowania postaw, wartości i wiedzy celowy, komunikowany w dokumentach, przepisach itp. nauczany poprzez zajęcia szkolne i sposób działania szkoły (w tym architekturę, program nauczania, treść lekcji, normy i zasady egzekwowane przez personel).	wszystko, czego szkoła uczy poza oficjalnym, formalnym programem nauczania zwykle niezamierzony i niepisany przekazywany poprzez obserwację i naśladowanie: wynika z obserwacji zachowania innych osób i sposobu działania instytucji

Rycina 8 – Program jawny i ukryty

Warto przyrzeć się czterem takim aspektom, tzw. duchom, które nękają szkołę i mają na nią wpływ.

DUCHY	PYTANIA
Duchy architektoniczne	● Dlaczego uczniowie siedzą w taki sposób, aby widział ich nauczyciel, lecz nie widzą siebie nawzajem? Co to mówi o naszym sposobie postrzegania uczenia się? ● Dlaczego dorośli w wielu szkołach korzystają z innych toalet niż uczniowie, chociaż nie jest to typowe dla innych publicznych miejsc i instytucji? Co to mówi o grupach istniejących w szkole? ● Dlaczego szkolne korytarze często oferują niewiele opcji odpoczynku oraz spędzania czasu (brak miejsc do siedzenia, zabawy)? Dlaczego często są surowe? Co mówi to o ważnych rzeczach w szkole? ● Dlaczego większość szkół nie jest dostępna dla osób z niepełnosprawnościami?
Duchy programowe	● Dlaczego plan lekcji tworzony jest przez szkolną administrację, a nie uczniów, rodziców i nauczycieli? ● Co mówi nam o roli szkoły fakt, że etyka jest przedmiotem dodatkowym? W jaki sposób wpływa to na hierarchię wśród nauczycieli? ● Dlaczego wiemy więcej o starożytnej Mezopotamii niż o życiu społeczności żydowskiej w Polsce za czasów II wojny światowej?
Duchy autorów podręczników	● Dlaczego uznajemy rok 1863 za rok wybuchu powstania styczniowego, a nie zniesienia pańszczyzny? ● Dlaczego korzystamy z dat wydarzeń militarnych, aby zaznaczyć okresy historyczne (zamiast dat odkryć, ruchów społecznych itd.)? ● Ile pisarek uwzględnia się w podręczniku do języka polskiego?
Duch języka i tradycji	● Dlaczego większość testów jest ustandaryzowanych i jednakowych dla wszystkich uczniów? Co oceniają? Jakie opinie o nauczaniu są w ten sposób utwierdzane? ● Dlaczego zachowanie w szkole jest oceniane? ● Dlaczego lekcje wychowania fizycznego są często prowadzone osobno dla dziewcząt i chłopców? ● Dlaczego w szkole średniej nazywamy nauczycieli „profesorami”? Co mówi to o roli hierarchii i statusu?

Rycina 9 – Duchy i powiązane pytania.

CZĘŚĆ II

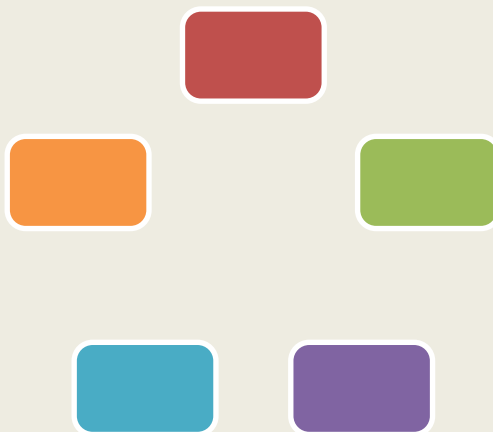
**NARZĘDZIA DO AUTOREFLEKSJI
DLA NAUCZYCIELEK I NAUCZYCIELI**

2. NARZĘDZIA DO AUTOREFLEKSJI DLA NAUCZYCIELEK I NAUCZYCIELI

2.1. Filar 1: Widoczność

ZACZNIJ OD SIEBIE

Zapisz 5 odpowiedzi na pytanie “Kim jesteś? Przynależność do jakich grup jest dla ciebie ważna?”.

Przypomnij sobie sytuację, w której jakaś ważna część twojej tożsamości była pomijana lub ignorowana, kiedy nie było możliwości, by o niej rozmawiać.

Jakie to uczucie?

.....

W jaki sposób wpływało na twoje funkcjonowanie w tym miejscu, grupie?

.....

PYTANIE 1

Które tematy związane z różnorodnością poruszasz na lekcjach? Których nie poruszasz, bo są dla ciebie kontrowersyjne, trudne, wstydlive?

- niepełnosprawność
- orientacja psychoseksualna
- płeć, tożsamość płciowa
- status społeczny, ekonomiczny
- wygląd i cechy fizyczne
- pochodzenie etniczne, kolor skóry
- religia, bezwyznaniowość
- inne

PYTANIE 2

Zastanów się nad językiem, którym posługujesz się, gdy poruszasz temat mniejszości (np. czy używasz form “my” i “oni”?) Kim jesteśmy “my”? Czy któryś z twoich uczniów lub uczennic może się wtedy poczuć się poza wspólnotą klasy?

Czy umożliwiasz osobom z mniejszości “mówienie własnym głosem”, np. zapraszasz przedstawicieli tych grup, używasz Żywej Biblioteki (nagrań wywiadów z osobami z grup mniejszościowych)?

PYTANIE 3

Przyjrzyj się materiałom (tekstom w podręcznikach, obrazkom, prezentacjom, filmom), których używasz. Kogo na nich nie ma? O kim się uczymy, a o kim nie? W jaki sposób w przestrzeni waszej klasy (nie)obecne są grupy mniejszościowe?

Których z tych narzędzi możesz użyć, by to zmienić:

- pokazywanie różnorodności na co dzień w przestrzeni klasy (plakaty, zdjęcia w prezentacji), nie tylko osób z grup większościowych: zaznaczanie w kalendarzu klasowym świąt nie tylko katolickich, ale też innych wyznań i religii; stworzenie w bibliotece kącika książek w językach ojczystych uczniów migranckich;
- zadbanie o to, by osoby z grup mniejszościowych pokazywane były nie tylko w stereotypowy sposób, np. mniejszości etniczne nie tylko w strojach ludowych, rodzina zawsze w modelu mama-tata-dzieci itp. ;
- podawanie przykładów role models (wzorców), np. kobiet polityczek i naukowczyń, samorzeczników, młodych osób działających społecznie (np. Greta Thunberg), osób z niepełnosprawnościami, które są sportowcami, liderami itp.; nie muszą być to osoby wybitne, genialne w swoich dziedzinach - ważne, by wysyłały uczniom komunikat “ty też możesz” i “takie osoby są wśród nas i są ważne”;
- tworzenie możliwości, by wszyscy uczniowie mogli opowiadać o swojej tożsamości oraz ją ujawniać, np. o sposobie, w jaki obchodzą święta, o swoim pochodzeniu, rodzinie, języku.

2.2. Filar 2 - Wzmacnianie

1. POCZUCIE SPRAWCZOŚCI

ZACZNIJ OD SIEBIE

Przypomnij sobie jedną sytuację, w której sam/-a lub wspólnie z grupą osób zrealizowałeś/-aś jakiś własny pomysł (w szkole, w klasie, w społeczności...). Jakie zachowania i komunikaty innych osób decyzyjnych (pracodawcy, sojuszników) ci w tym pomogły?

Jak to doświadczenie wpłynęło na twoje samopoczucie, ale też na postrzeganie siebie, dalsze działania?

Na co zwrócić uwagę?

Jednym z kluczowych aspektów pełnego uczestnictwa i zaangażowania jest poczucie sprawczości. W skrócie jest to osobista zdolność działania i oddziaływania na innych i szeroko rozumianą sieć społeczną. Żeby w szkole działanie na rzecz wspólnoty było możliwe, czy inaczej mówiąc, żeby uczennice i uczniowie mogli mieć sprawczość, trzeba stworzyć im warunki, nie tylko instytucjonalne, ale także psychologiczne.

Instytucjonalne powinny wynikać ze struktury szkoły np. istnienie koła wolontariatu i samorządu uczniowskiego czy przestrzeni umożliwiającej uczniom podejmowanie decyzji i realizowania swoich pomysłów i działań. Psychologiczne to takie, które będą realnym wsparciem dla ucznia w trakcie realizacji działania oraz po jego zakończeniu - docenienie, informacja zwrotna.

Ważnym czynnikiem, który wspiera działania uczniów, są jasne komunikaty, że w szkole jest na nie przestrzeń, wręcz są mile widziane oraz szkoła nie boi się zmian i błędów czy trudnych sytuacji, które mogą z tych działań/ zmian wynikać.

Poniższe pytania pomogą ci się zastanowić jakie masz podejście do sprawczości uczniów w swojej szkole.

PYTANIE 1

Czy zdarzyło ci się, że uczniowie przyszli do ciebie z pomysłem na akcję, zmianę, którą chcieli wprowadzić w szkole lub klasie? Jak zareagowałeś/-aś? Jak to mogło wpłynąć na młodzież?

PYTANIE 2

Przyjrzyj się modelowi zaangażowania. Zastanów się, jak zadbać o to, by uczniowie mieli możliwość dokonać jakiejś zmiany w swoim otoczeniu, w klasie. Co musi się wydarzyć?

Rycina 10 – Model zaangażowania

2. MOTYWOWANIE I INFORMACJA ZWROTNA

ZACZNIJ OD SIEBIE

Przypomnij sobie jedną sytuację, w której poczułeś, poczułaś, że mimo trudności lub niepowodzeń ktoś wierzy w twoje możliwości i daje ci szansę się wykazać. Jakie to uczucie? Czy pamiętasz odwrotne sytuacje? Które z nich są twoim zdaniem częstsze w szkole?

.....

PYTANIE 1

Zaznacz strategie i zachowania, które chcesz stosować częściej. Które z nich stosujesz? Pomyśl: czy na pewno stosujesz je w odniesieniu do wszystkich osób w klasie?

Zauważanie ucznia jako osoby, a nie tylko kogoś, kto uczy się w szkole

- Zagajenie do każdego ucznia raz na jakiś czas na jakiś temat niezwiązany z lekcją, szkołą: pytanie o postępy w zainteresowaniach, sytuację rodzinną, nowe doświadczenia itp.
- Zwracanie się do uczniów w formie, którą lubią (np. jeśli nie lubią swojego pełnego imienia - można użyć zdrobnienia).
- Tworzenie okazji, by każdy uczeń mógł dzielić się swoimi zainteresowaniami i przeżyciami, np. cyklicznych godzin wychowawczych na wymianę pasji, wypowiedzi pisemnych/prezentacji/filmików na dowolny temat, zwyczaj dzielenia się "co nowego u mnie" w każdym tygodniu; zabawy integracyjne umożliwiające poznanie się uczniów.

PYTANIE 2

Zaznacz strategie i zachowania, które chcesz stosować częściej. Które z nich stosujesz? Pomyśl: czy na pewno stosujesz je w odniesieniu do wszystkich osób w klasie?

Informacja zwrotna, która pomaga w uczeniu się i buduje poczucie własnej wartości

- Stosowanie komentarzy zamiast niektórych ocen sumujących (np. rezygnacja z oceniania stopniami małych kartkówek, prac domowych), by dawać uczniom faktyczną informację, nad czym powinni pracować.
- Informacja zwrotna w systemie ++ - (zwracanie uwagi na pozytywne, interesujące rzeczy w pracy ucznia, nie tylko na błędy, np. używanie zielonego długopisu do podkreślania mocnych stron i pomarańczowego do poprawek).
- Zwracanie uwagi na postępy, a nie tylko stopień znajomości; pokazywanie, że uczenie się jest procesem, np.
  - Coraz lepiej radzisz sobie z...
  - Widzę, że jeszcze masz trudności z....
- Docenianie nie tylko wiedzy i umiejętności kluczowych z punktu widzenia danej lekcji, lecz także postaw, umiejętności przekrojowych/universalnych. Nazywanie mocnych stron:
  - Doceniam, że włożyłaś w to wiele pracy, to na pewno wymagało wiele wytrwałości.
  - Jestem pod wrażeniem tego pomysłu, jest naprawdę oryginalny.
  - Cieszę się, że poprosiłaś mnie o pomoc, to ważna umiejętność rozpoznać, kiedy potrzebujemy wsparcia i umieć o nie poprosić.

- Jestem z ciebie dumna, że pomogłeś koledze w zrozumieniu tego zadania. Współpraca i gotowość pomagania innym są bardzo ważne.
- Wskazywanie konkretnych mocnych i słabych stron, a nie tylko ogólne chwalenie/ganienie
  - Świetnie, że użyłeś wielu nowych słów, których nauczyliśmy się na lekcji.
- Komunikowanie wiary w ucznia i wysokich oczekiwań, także wobec uczniów, którzy wolniej się uczą - nieignorowanie uczniów, którzy wymagają więcej wsparcia.
  - Widzę, że na razie jest to dla ciebie trudne, ale wierzę w to, że możesz się tego nauczyć. Chętnie ci pomogę.
- Stosowanie różnych metod informacji zwrotnej, także np. oceny rówieśniczej, samooceny, by zapewnić częstą informację zwrotną i zdolność samodzielnego oceniania swoich postępów.

3. BEZPIECZNA PRZESTRZEŃ: REAGOWANIE NA DYSKRYMINACJĘ I PRZEMOC RÓWIEŚNICZĄ

Na co zwrócić uwagę?

Jeszcze jednym sposobem budowania poczucia bezpieczeństwa jest reagowanie na sytuacje, w których w klasie, w szkole pojawia się dyskryminacja lub wykluczanie. W reagowaniu na dyskryminację ważna jest **OCENA SYTUACJI I DOBRANIE REAKCJI**. Poniżej znajdziesz krótki przewodnik, jak to zrobić.

Krok 1

Zastanów się: czy dyskryminacja dotyczy konkretnej osoby w klasie lub grupy, która jest reprezentowana w twojej klasie?

Jeśli tak:

- Zamiast analizować sytuację z uczennicami i uczniami na forum, przerwij sytuację (ale nazwij ją), odwołując się do wspólnych zasad lub własnej niezgody na takie zachowanie. Wyraż oczekiwanie, jak chcesz, by uczniowie się odnosili do siebie. Rozprawianie o tej sytuacji w obecności osób doświadczających dyskryminacji to wtórna wiktymizacja.
- Porozmawiaj z uczniem, który wypowiadał takie komentarze na osobności. Nie ośmieszaj go i nie piętnuj na forum - to może zaostrzyć defensywną reakcję i prowadzić do oporu.
- Wesprzyj osobę doświadczającą przemocy lub wykluczenia na osobności. Nie przerzucaj na nią odpowiedzialności za sytuację!
- Kiedy sytuacja minie, przeprowadź z uczniami zajęcia dotyczące stereotypów, dyskryminacji oraz komunikowania się z szacunkiem. Jeśli nie macie zasad, ustalcie je. Zaangażuj uczniów w to, by też reagowali na sytuacje dyskryminacji.

Jeśli nie, przejdź do kroku 2.

KROK 2

Czy sytuacja może być określona jako mowa nienawiści, język pogardy?

Jeśli tak:

- Nazwij sytuację i postaw granicę, np. odwołując się do modelu FUKO:
Niepokoi mnie/ martwi/przeszkadza mi (Uczucie), kiedy mówisz w tak ostry i uogólniający sposób

o tej grupie (Fakt), ponieważ krzywdzi to wiele osób i sprawia, że może być im przykro. Jest to też niezgodne z tym, na co wspólnie się umówiliśmy (Konsekwencje). Chciałabym, żebyśmy rozmawiali otwarcie, ale odnosili się z szacunkiem do innych osób i grup (Oczekiwanie).

- Niezależnie od tego, czy skorzystasz z modelu FUKO, czy z innego sposobu udzielenia informacji zwrotnej, pamiętaj, by:
  - odnosić się do zachowania, a nie odrzucać osoby - dążyć do zachowania relacji z uczniem/uczennicą, który w danej sytuacji zachował się w sposób dyskryminujący, np. nie wykluczać go z dalszej części lekcji, nie przywoływać tej sytuacji w innych kontekstach, nie wypowiadać sądów na temat ucznia (jesteś niesprawiedliwy, niegrzeczny, niemądry);
  - precyzyjnie nazywać i określać, jakie zachowania są niedopuszczalne, a także stawiać pozytywne oczekiwania (czego nie chcemy, czego chcemy).
- Przekieruj sytuację na całą klasę, tzn. oczekiwania formułuj wobec całej klasy i siebie (wszyscy tworzący społeczność): *Chcę, żebyście wszystkie i wszyscy czuli się na zajęciach dobrze. Dlatego nie zgadzam się na to, byśmy używali języka, który kogoś obraża. Oczekuję, że wszyscy będziemy odnosić się z szacunkiem do różnych grup.*
- Dąż do reakcji edukacyjnej, a nie jedynie piętnującej: zwróć uwagę na źródła, mechanizm dyskryminacji oraz wyjaśnienie jej skutków.
- Przeprowadź zajęcia, które pozwolą uczniom lepiej zrozumieć zagadnienie, o którym dyskutujecie.

Jeśli nie, przejdź do kroku 3.

KROK 3

Czy sytuacja polega na wypowiadaniu stereotypowych, uprzedzonych komentarzy?

Jeśli tak:

- Jeśli czujesz, że temat budzi emocje wielu uczennic i uczniów, daj im narzędzia, by rozmawiali na ten temat w sposób niedyskryminujący: zapytaj o emocje i pomóż je nazwać, podkreślaj znaczenie mówienia w swoim imieniu i o konkretnych sprawach.
- Sprawdzaj, z czego wynikają takie opinie i czy na pewno dobrze rozumiesz wypowiedź ucznia: *Co dokładnie masz na myśli? Czy możesz to rozwinąć?*
- Parafrazuj, by nie legitymizować stereotypowych sądów jako prawdy, np. *Jeśli dobrze rozumiem, twoim zdaniem... Czyli uważasz, że... Słyszę, że twoje przekonanie jest takie, że...*
- Nie wchodź w dyskusję z jednym uczniem (ping-pong), tylko oddawaj odpowiedzialność za sytuację klasie i rozmawiaj ze wszystkimi. Szukaj alternatywnych punktów widzenia lub sama/sam pokazuj, jak inaczej można interpretować daną sytuację, np. *Słyszeliśmy jedną opinię, a co myśli reszta osób? Czy ktoś ma inne zdanie? Może ktoś z was ma inne doświadczenia? Jak można inaczej myśleć o tym problemie?*
- Buduj płaszczyznę porozumienia z uczniami, którzy głoszą stereotypowe sądy: wskazuj, że często łączą was podobne wartości, potrzeby lub że rozumiesz ich emocje, np. *Słyszę, że ta sprawa wzbudza dużo emocji, dla mnie ten temat również jest poruszający... Dla mnie też jest ważne, żebyśmy żyli w bezpiecznym świecie, dlatego rozumiem twoje obawy... Ta sytuacja może budzić złość i niepokój – masz do tego prawo. Zastanówmy się wspólnie, co wiemy na ten temat i co możemy z tym zrobić.*
- Podawaj fakty i wspieraj w poszukiwaniu odpowiedzi. *Uporządkujmy pojęcia, które pojawiają się w tej dyskusji – słowo „uchodźca” oznacza osobę, która... Szczerze mówiąc, nie jestem pewna, jakie są dane, ale może poszukamy ich wspólnie. Jak myślicie, gdzie możemy je znaleźć?*

- Wspieraj uczniów w rozpoznawaniu uogólnień i sprowadzaj dyskusję na poziom doświadczenia: *Dlaczego tak myślisz? Co z twojego doświadczenia potwierdza to przekonanie?*
- Przeprowadź osobne zajęcia dotyczące tematu.

4. MĄDROŚĆ MNIEJSZOŚCI

PYTANIE 1

Które z tych komunikatów i strategii chcesz dodać do swojej edukacyjnej “skrzynki z narzędziami”, by wzmacniać głosy mniejszościowe w klasie?

- “To bardzo ciekawy punkt widzenia, nigdy wcześniej nie przyszło mi to do głowy” (docenianie)
- “Cieszę się, że w tej grupie są różnorodne opinie i sposoby patrzenia na tę samą rzecz” (docenianie)
- “Jak inaczej można spojrzeć na tę kwestię?” (wyławianie alternatywnych punktów widzenia)
- “Poznaliśmy już opinie wielu osób. Chętnie usłyszę też inne głosy - czy ktoś ma inne zdanie?” (tworzenie przestrzeni na wyrażanie własnej opinii, wyławianie alternatywnych punktów widzenia)
- “Usłyszeliśmy, że większość z was myśli A, ale pojawiły się też głosy B i C” (nieignorowanie różnic)
- “Na to pytanie nie ma jednej dobrej odpowiedzi, każdy ma swoje zdanie” (tworzenie przestrzeni na wyrażanie własnej opinii).

2.3. Filar 3: Włączanie

1. RÓŻNE STYLE UCZENIA SIĘ, POTRZEBY I MOŻLIWOŚCI UCZNIÓW I UCZENNIC

ZACZNIJ OD SIEBIE

Przypomnij sobie jedną sytuację, w której większość grupy mogła wziąć udział w jakimś zadaniu, wydarzeniu, atrakcji, a ty nie - z powodów od ciebie niezależnych, np. trudności w poruszaniu się, braku znajomości języka obcego.

Jak się wtedy czułeś/czułaś?

.....

Na co zwrócić uwagę?

Uczymy się w różny sposób, bo jesteśmy różni i mamy różne możliwości. To banal, ale w praktyce szkolnej łatwo zapomnieć, że uczennice i uczniowie potrzebują:

- różnych sposobów prezentowania materiału: niektórzy są wzrokowcami i potrzebują obrazowego przedstawienia treści, inni lepiej zapamiętują informacje, kiedy otrzymują je także głosowo. Dotyczy to wszystkich dzieci, ale szczególnie ważne jest dla uczniów niedowidzących, mających problemy ze słuchem lub różnego rodzaju zaburzenia i niepełnosprawności. Obrazowe sposoby wprowadzania informacji są też szczególnie przydatne dla uczniów, którzy słabiej znają język nauczania (np. dzieci migranckie).

- różnych sposobów prezentowania wiedzy i umiejętności: dla niektórych tworzenie własnej wypowiedzi ustnej jest bardzo trudne, ale świetnie przedstawiają swoją wiedzę w formie mapy myśli.
- różnych sposobów motywowania i angażowania: niektórzy wolą pracować w małych grupach i aktywnymi metodami, inni lepiej czują się w pracy indywidualnej lub na drugim biegunie - na forum całej klasy; jednym trudno skupić się przez długi czas, innych męczy nadmiar bodźców.

Te trzy aspekty łączy coraz popularniejsze podejście zwane Uniwersalnym Projektowaniem Uczenia się (Universal Design for Learning, UDL). UDL wykorzystuje różnorodność metod i strategii uczenia oraz komunikowania się, by zapewnić wszystkim uczniom równe szanse rozwoju. Jego podstawową zasadą jest założenie, że wartością w nauczaniu jest elastyczność i różnorodność, dzięki której "każdy znajdzie coś dla siebie".

UNIERSALNE PROJEKTOWANIE UCZENIA SIĘ		
CO? SPOSÓB PRZEDSTAWIENIA Jasne i krótkie polecenia, prosty język Różne sposoby przedstawienia treści: obrazy, tekst, głos, gesty Wyjaśnianie: trudnych słów, wcześniejszych pojęć, symboli	PO CO? MOTYWOWANIE I ANGAŻOWANIE Częsta i wzmacniająca informacja zwrotna Gry, angażujące sposoby pracy Dawanie wyboru, przejmowanie inicjatywy przez uczniów i uczennice	JAK? DZIAŁANIE I EKSPRESJA Praca indywidualna, w parach, na forum, w grupach Co robimy: narysuj mapę myśli, zrób wykres, napisz wiersz, przygotuj prezentację Poziom trudności: warianty i opcje

Tabela 11 Uniwersalne projektowanie uczenia się

PYTANIE 1

1. W jaki sposób zwykle wprowadzasz informacje, dajesz wskazówki do pracy? (Uporządkuj od najczęstszego do najrzadszego.)

- ustnie (opowiadam, mówię)
- przez tekst pisany (wyświetlam na ekranie, zapisuję, wskazuję w książce)
- przez obrazy i symbole (wykresy, ilustracje, zdjęcia, symbole graficzne)
- inne metody (gestykulacja, modele przestrzenne, ruch, wideo)

Czy używasz kilku sposobów przekazywania tych samych informacji na lekcji?

PYTANIE 2

Które z tych rzeczy robisz, a które możesz wprowadzić na swoich lekcjach, by wspierać uczenie się uczniów o różnych potrzebach? Które mogą być szczególnie przydatne w twojej grupie?

Zaznacz U przy Używam, zaznacz W przy Wprowadzę

- używać prostszych i jaśniejszych zdań, zwłaszcza poleceń

- podkreślać lub graficznie wyróżniać najważniejsze informacje
- używać więcej obrazów, zdjęć, symboli graficznych - zamiast samego tekstu
- wprowadzić słowniczek kluczowych pojęć i poleceń na lekcji dla uczniów migranckich
- używać filmików z napisami (po polsku lub w innym języku)
- podawać więcej przykładów do zjawisk i pojęć abstrakcyjnych
- umożliwiać uczniom tworzenie notatek według własnego uznania (mapa myśli, tabela, wypowiedź pisemna, rysunek itp.).
- przed wprowadzeniem nowych informacji przypominać kluczowe pojęcia, linkować do wcześniejszych lekcji
- słuchać subiektywnych refleksji, odczuć uczniów na temat danego zjawiska

PYTANIE 3

Których z tych ćwiczeń lub zadań najczęściej używasz, by sprawdzić wiedzę i umiejętności uczniów?

- pytania zamknięte lub testowe
- wypowiedzi otwarte - pisemne
- odpytywanie ustne
- rozwiązywanie problemów
- rysowanie, praca twórcza
- tworzenie wykresów i schematów
- prowadzenie eksperymentów
- miniprojekty uczniów w mniejszych grupach
- tworzenie własnych prezentacji, filmików, nagrań
- odgrywanie scenek

Jak często dajesz uczniom możliwość wyboru w pracy domowej, zadaniu na sprawdzianie lub lekcji?

Jak myślisz, kogo mogą wyłączać te metody? Dla kogo mogą być trudne?

Których z tych form ekspresji wiedzy mogłabyś używać częściej? (Zaznacz je.)

PYTANIE 4

Jak często różnicujesz podczas lekcji: (często, czasami, nigdy)

- Poziom energii: zadania wymagające skupienia i takie, które pozwalają uwolnić energię; oparte na refleksji i takie, w których trzeba działać.
- Formy pracy: praca samodzielna, w parach, w grupach, na forum.
- Poziom trudności: czy zadania mają warianty, by różni uczniowie mogli w swoim czasie się uczyć (łatwiejsze i trudniejsze, bardziej i mniej szczegółowe)?
- Ocenianie i informacja zwrotna: od nauczyciela, w relacji uczeń-uczeń, samoocena.

Który aspekt pracy jest ci najtrudniej zróżnicować? Jak myślisz, jak wpływa to na uczenie się twojej klasy i poszczególnych uczniów?

PYTANIE 5

Przewidywalność i różnorodność (bezpieczeństwo a ciekawość).

- Czy macie jakieś klasowe zwyczaje i rytuały? Np. powitanie, rozmowa w parach na zakończenie lekcji, ustalone znaki na poszczególne elementy lekcji, rutyny typu pytanie – odpowiedź.
- Czy zapowiadasz kolejne elementy lekcji, czynności? Np. za chwilę przejdziemy do nowego tematu, za 5 minut kończymy pracę w grupach.
- W jaki sposób dbasz o to, żeby uczniowie wiedzieli, co ich czeka? Np. kalendarz na tydzień, rozpiska osób, które mają wygłosić prezentację.
- Jakich metod używasz, żeby urozmaicać ograńe i nudne dla wielu uczniów powtarzalne czynności, zadania? Np. odwracanie ról - uczniowie uczą jakiegoś tematu, kolejności ćwiczeń, typowych poleceń - np. zamiast “napisz poprawnie zdanie” - “napisz zdanie z błędem i wyjaśnij, dlaczego jest to błąd”.

2. PODEJMOWANIE DECYZJI

ZACZNIJ OD SIEBIE

Przypomnij sobie jedną sytuację, w której grupa podejmowała decyzję, z którą się nie zgadzałeś/nie zgadzałaś, choć dotyczyła także ciebie, a i tak decyzja została podjęta?

Jak się wtedy czułeś/czułaś?

.....

Jak to wpłynęło na twój stosunek do tej decyzji, na relacje z innymi osobami?

.....

Na co zwrócić uwagę?

W klasie i w szkole codziennie podejmujecie setki decyzji: od tego, jaki temat przeprowadzisz z uczniami, poprzez to, którzy uczniowie będą odpowiadać, aż po decyzje, których nawet nie zauważamy, bo należą do kultury szkoły, np. sposób siedzenia w ławkach czy zwracania się do siebie nawzajem. Włączenie nie polega na tym, że wszyscy na równi decydują o wszystkim: szkoły publiczne w Europie to w większości instytucje hierarchiczne, obowiązuje je prawo, zaś uczniowie nie są pełnoletni. Podejmowanie wszystkich decyzji wspólnie byłoby też mało praktyczne, bo zajmowałoby czas. Nie każdy też chce zajmować stanowisko w każdej sprawie: niektóre problemy nie są dla nas wystarczająco ważne, by się w nie angażować.

Mimo to podejmowanie decyzji jest jednym z kluczowych elementów włączania. Oznacza ono dzielenie się władzą i odpowiedzialnością - w granicach prawa, możliwości i potrzeb wszystkich zaangażowanych osób.

PYTANIE 1

Wypisz 10 decyzji, które są podejmowane w klasie każdego dnia (mogą dotyczyć pracy domowej, treści zajęć, podziału na grupy, klasówki, wykonywanego zadania, wycieczki klasowej).

Kto decyduje?

Kto ponosi skutki decyzji?

W które decyzje mogą/powinni być zaangażowani inni? W jaki sposób?

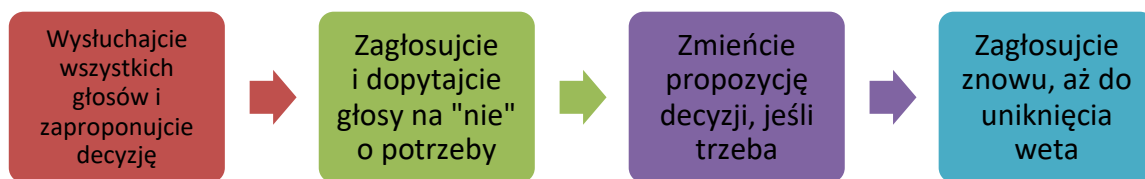

PYTANIE 2

Jeśli angażujesz uczniów w podejmowanie decyzji, która dotyczy całej klasy, to w jaki sposób to robisz?

- pytam o zdanie, a potem sam podejmuję decyzję
- głosujemy - wygrywa większość
- dążymy do konsensusu: wszyscy muszą się zgodzić lub przynajmniej nie zawetować decyzji
- decyduje lider lub określona grupa osób.
- inaczej .....
- podejmuję decyzję i umożliwiam grupie rozmowę na ten temat, wyjaśniam, z czego wynika

Co możesz zrobić, by podejmować bardziej włączające decyzje?

Rycina 12 Włączające podejmowanie decyzji – każdy głos się liczy

Na co zwrócić uwagę?

INFORMACJA	KONSULTACJA	WŁĄCZAJĄCE PODEJMOWANIE DECYZJI
Właśnie to zamierzamy dla CIEBIE zrobić	Co sądzisz o NASZYCH propozycjach?	Co zamierzaMY zrobić i jak możemy to zrobić wspólnie jako partnerzy?

Rycina 13 –Włączające decyzje: Na co zwrócić uwagę.

3. RELACJE W KLASIE. OBSERWACJA

ZACZNIJ OD SIEBIE

Przypomnij sobie jedną sytuację z pracy w grupie lub zespole, w której czułeś/czułaś, że grupa nie zwraca uwagi na twoje pomysły, nie słucha cię lub celowo wyklucza. Jakie uczucia temu towarzyszyły? Jak wpłynęło to na twoje zaangażowanie i na ostateczny wynik pracy?

.....

Na co zwrócić uwagę?

Włączanie dotyczy nie tylko samych metod uczenia oraz podejmowanych decyzji, ale także - a może przede wszystkim - relacji panujących na linii nauczyciel – uczniowie/uczennice oraz między młodzieżą. Szkoła nie jest wyłącznie instytucją edukacyjną, ale także społecznością, która ma swoje zwyczaje, normy, grupy interesów, relacje. Włączanie dotyczy więc tego, w jakim stopniu każdy członek klasowej społeczności może czuć się jej częścią: zarówno na poziomie udziału w lekcji (rozumianej tu nie tylko jako sytuacja edukacyjna, ale przede wszystkim społeczna), jak i na poziomie uczestnictwa w grupowych zajęciach: rozmowach koleżeńskich, zabawach, zwyczajach. Wiele informacji o tym, jak włączające są relacje panujące w twojej klasie, zyskasz dzięki uważnej obserwacji.

PYTANIE 1

---

1. Przyjrzyj się swojej klasie. Którzy uczniowie i uczennice aktywnie uczestniczą w lekcji, zgłaszają się do odpowiedzi? Którzy rzadko się odzywają, wydają się wycofani? Którzy zachowują się w sposób, który utrudnia ci prowadzenie lekcji?

Jak myślisz, z czego może to wynikać? Czy chodzi o lęk przed oceną przez ciebie, czy o obawę przed ośmieszeniem się przed klasą? A może o coś jeszcze innego, niezwiązanego z samą lekcją, np. trudną sytuację rodzinną, zdrowotną?

PYTANIE 2

Których z tych strategii używasz, by dbać o włączanie wszystkich dzieci w klasie? Których chcesz używać?

- rotacyjna rola liderów grup lub rotacyjne wypowiedzi
- rezygnacja ze zgłaszania się, by osoby potrzebujące więcej czasu mogły się zastanowić zanim “najlepsi” odpowiedzą na pytanie
- rozmowy w parach, a dopiero potem mówienie na forum
- bezpośrednie rozmowy 1:1 z uczennicami i uczniami, którzy wydają się wycofani, po lekcji
- wprowadzanie treści/przykładów, które mogą pobudzić, zainteresować uczniów wycofanych
- dbanie o bezpieczną atmosferę, by uczennice i uczniowie nie bali się porażki w nauczaniu i ośmieszenia
- dawanie wycofanym osobom zadań “pomocnika nauczyciela”, by włączyć ich w prowadzenie lekcji

PYTANIE 3

Spójrz teraz na relacje panujące w twojej klasie, kiedy uczniowie pracują w grupach lub mają wolną chwilę (np. na przerwie).

Kto zawsze trzyma się razem, a kto jest na uboczu klasy? Którzy uczniowie często są poza grupą, nie mają z kim pracować, gdy mogą sami dobrać się w zespoły? Z czym (jakimi cechami tożsamości lub z jakim zachowaniem) wiąże się to wykluczenie?

Narysuj relacje w swojej klasie. Kto jest w centrum grupy (jest “węzłem” sieci klasowej)? Jak można to wykorzystać do budowania dobrych relacji w grupie?

Moja klasa

PYTANIE 4

Których z tych strategii używasz, by dbać o włączanie wszystkich dzieci przez klasę? Którą chciałbyś zastosować?

- losowy podział na grupy i zmienne grupy
- kontrakt grupowy/wspólne zasady stworzone z uczniami
- ćwiczenia integracyjne, służące lepszemu poznaniu się uczniów
- tworzenie przestrzeni na to, by każdy mógł wykazać się zainteresowaniami, umiejętnościami, opowiedzieć o ważnych dla siebie sprawach
- reagowanie na sytuacje jawnej dyskryminacji, docinków, przedrzeźniania

2.4. Filar 4: Współpraca

ZACZNIJ OD SIEBIE

Przypomnij sobie niedawne doświadczenie współpracy z inną osobą. Co sprawiało, że doświadczenie było pozytywne? Co utrudniało współpracę? Wypisz 5 rzeczy, które umożliwiają dobrą współpracę:

.....

.....

.....

Na co zwrócić uwagę

Tworzenie inkluzyjnej szkoły jest wyzwaniem, które wymaga współpracy różnych aktorów w szkole, w szczególności stron najbardziej zainteresowanych. Filar współpracy oznacza, że traktujemy uczniów i rodziców nie tylko jako odbiorców działań edukacyjnych i wychowawczych, ale też jako swoistych ekspertów we własnej sprawie, z którymi konsultuje się decyzje i nowe rozwiązania. Jest to szczególnie ważne w przypadku rodziców i uczniów z grup mniejszościowych, ponieważ w większości szkół wśród nauczycieli i pracowników szkoły mało jest przedstawicieli tych grup (np. migrantów, osób z niepełnosprawnościami lub z tzw. specjalnymi potrzebami). Ten brak reprezentacji sprawia, że szkoły często nie wiedzą, że podejmowane decyzje lub zwyczaje mogą kogoś wykluczać lub być trudne do zaakceptowania; nie mają też najlepszych narzędzi, by tę sytuację zmienić.

PYTANIE 1

Czy wszyscy rodzice mają równe możliwości kontaktu ze szkołą?

Weź pod uwagę:

- Czy informacja jest udostępniona w języku, którym posługują się opiekunowie dziecka? Jeśli szkoła ma system internetowy (np. Librus), to czy rodzice dzieci cudzoziemskich mają do niego dostęp i potrafią go użyć? Być może łatwiejszym rozwiązaniem jest np. nauczanie się kilku prostych sformułowań w języku, którym posługują się rodzice.
- Czy na początku roku wszyscy rodzice otrzymują informację dotyczącą wartości włączającej szkoły, np. informację o tym, jaki jest profil różnorodności w szkole i jak wpływa to na pracę szkoły; z czego wynikają konkretne rozwiązania szkoły włączającej?
- Czy jesteś pewien/pewna, że wszyscy rodzice czują się mile widziani i zaproszeni? Warto zaprosić mniej obecnych rodziców indywidualnie, podkreślić, że ich obecność jest ważna, zapytać, czego potrzebują, by móc wziąć udział w wydarzeniu.

PYTANIE 2

Pomyśl o tym, jak wyglądają kontakty z rodzicami dzieci w twojej klasie. W jaki sposób wykształciły się zasady kontaktu rodziców ze szkołą (np. jak otrzymują informacje o ocenach, jak wyglądają zebrania, jak zwracacie się do siebie nawzajem, jak siedzicie na zebraniu, kto mówi)?

- rodzice dowiedzieli się ode mnie, czego oczekuję - zaproponowałam/zaproponowałem swoje zasady i jasno je określiłam/określiłem;
- zasady wykształciły się "same" - nie było żadnych ustaleń;
- na początku wspólnie uzgodniliśmy, jakie są potrzeby i oczekiwania każdego;
- zasady narzucili najgłośniejsi i najbardziej zaangażowani rodzice.

Jak myślisz, jakie są konsekwencje tej sytuacji dla ciebie, dla rodziców oraz dla uczniów? Jak wpływa to na waszą współpracę?

W następnej części publikacji znajdziesz propozycje, jak ustalić wspólne zasady z rodzicami i zadbać o to, byście wiedzieli o swoich wzajemnych potrzebach i oczekiwaniach.

PYTANIE 3

Zastanów się nad komunikacją z rodzicami. Czy zdarzają się konflikty dotyczące spraw wychowawczych lub edukacji dzieci? Czy konflikty dotyczą raczej oczekiwań wobec rodziców? Wiele problemów na linii nauczyciel-rodzic wynika ze sposobu komunikowania się w tej relacji oraz z tego, czy wyobrazimy sobie rodzica i ucznia jako osoby, które są sojusznikami w procesie edukacji uczniów.

Zaznacz, która z tych strategii jest ci bliższa (przykłady są przerysowane, ale oddają ogólną tendencję w komunikacji). Co możesz zrobić, by wzmocnić relację z rodzicami? Wybierz te punkty, które są dla ciebie najważniejsze.

Komunikacja oparta na poszukiwaniu winy	Komunikacja oparta na szukaniu rozwiązań
Ocenianie, skupienie na cechach: Pani syn zachowuje się nieodpowiedzialnie... Kasia jest źle wychowana/niegrzeczna... Chłopcy w tej klasie nie nadają się do języków obcych.	Skupienie na sytuacji, zachowaniach, faktach: Pani syn kilka razy zwrócił się obraźliwie do innego ucznia. Chłopcy w klasie mają gorsze wyniki, jeśli chodzi o języki obce - jak myślicie, dlaczego?
Wskazywanie błędów: „niepotrzebnie pani zrobiła”, „za mało czasu poświęca pan” [zwłaszcza na forum!]	Zaproszenie do wspólnego szukania źródeł i rozwiązań: „czy zauważyła pani coś podobnego w domu?”, „co możemy razem zrobić, by pomóc uczniowi x”, „czy wie pani, z czego może to wynikać?” [dążenie do nieośmieszenia, rozwiązywanie spraw w cztery oczy lub takie stawianie spraw na forum, by nie piętnować poszczególnych uczniów i rodziców]
Komunikaty "ty", dyrektywy: Powinni państwo przestać... Musi pani więcej uwagi poświęcać...	Komunikaty "my", propozycje: Co moglibyśmy robić lepiej? Może spróbujemy porozmawiać z Piotrkim?

Oczekiwanie wobec rodziców: Oczekuję, że coś z tym państwo zrobią... Nie będziemy tolerować takiego zachowania - mam nadzieję, że państwo rozwiążą tę sprawę.

Dbanie o swoje potrzeby, wyrażanie zrozumienia: Trudno mi w tej sytuacji i chciałabym, żebyśmy znaleźli jakieś wyjście. Domyślam się, że dla państwa to też trudne.

Rycina 14 – Strategie komunikacyjne.

PARTNERSTWO SOCI@LL

NAUKA/TECHNIKA

SZKOŁY

WŁADZE LOKALNE

Portugalia

(Koordynator projektu)

Polska

(Partner stowarzyszony)

Cypr

Włochy

(Partner stowarzyszony)

(Partner stowarzyszony)

SOCI@LL
whole school social labs